

PEYGAMBERLER TARİHİNDE BİR KURT HİKÂYESİ

A Wolf Story in the History of the Prophets

Prof. Dr. Yakup KARASOY*
Arife Ece TOMBUL**

ÖZ

Peygamberlerin hayatları etrafında teşekkül eden olayların anlatıldığı *kıssalar*, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Kaynaklarda her ne kadar *kıssa* kelimesinin *hikâye* ile karşılanamayacağı belirtilse de Türk edebiyatında bu iki kelime hemen hemen aynı anlamda kullanılmıştır. Edebiyatımızda doğrudan doğruya peygamber kıssalarını içeren metinler olduğu gibi; farklı türdeki birçok metinde de bu kıssalara yer verilmiş ve çoğu zaman telmihte bulunulmuştur. Bu çalışmada, Budapeşte'deki Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde TÖRÖK, Qu. 24 numarasıyla kayıtlı 82 varaktan ibaret Sirâcü'l-Kulûb yazmasının, 77a-b varığında yer alan bir peygamber kıssası konu edilmektedir. Kaynaklarda daha önce benzerine rastlamadığımız ve Hz. Musa zamanında geçtiği ifade edilen bu hikâyenin dikkat çeken en önemli özelliği içerisinde kurt motifinin yer almasıdır. Yalnızca Türk edebiyatında değil, dünya edebiyatlarında da pek çok anlatma türünde var olan şekil değiştirme motifi, bu hikâyede *kurt donuna girmiş meleke* şeklinde karşımıza çıkmıştır. Makalenin giriş bölümünde öncelikle, kutsal kitaplardan Kur'an, İncil ve Tevrat'ta da yer alan Hz. Musa kıssası ile ilgili ana hatlarıyla bilgi verilmiş, daha sonra hikâyenin kısa bir özeti yapılmıştır. Ardından kurdun Türk kültüründe *türenilen*, *kılavuz*, *dost*, *ulu*, *koruyucu* ve *ondurucu* yönleriyle öne çıktığından bahsedilmiş ve kültürümüzdeki yeri üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen hikâye; hem geçirdiği şekil değiştirme, dua ile hamile kalma, Tanrı ile anlaşma, sözünü yerine getirme gibi motifler hem de kadim Türk geleneklerinden izler taşıması gibi yönleriyle son derece ilgi çekicidir. Sonuç bölümünde dil özelliklerinden hareketle Osmanlı Türkçesi döneminin eseri olduğu tahmin edilen bu hikâyenin motiflerinden kısaca söz edilmiştir. Sonuç bölümünün ardından dinler tarihi ve Türklük Bilimi çalışmalarına katkı sağlaması amacıyla hikâyenin tam metni araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Hz. Musa, kıssa, hikâye, kurt, motif.

ABSTRACT

The parables, which narrate the events shaped around the lives of the prophets, have an important place in Turkish literature. No matter how much it has been stated in the sources that the word parable cannot be covered by story these two words have been used in almost the same meaning in Turkish literature. Just as there are texts in our literature, which directly contain prophet parables, place has also been given and alluded to these parables in many texts of different genres. In this study, a subject prophet parable -which consist of 82 leafs - is located at the Library of the Science Academy of Hungary in Budapest, Hungary, on leaf 77 r-v of the *Sirâcü'l-Kulûb* handwritten manuscript, which is registered as TÖRÖK, Qu. No. 24. The most important attribute that draws attention to this story, which is said to have happened at the time of the Prophet Moses and of which we have not previously encountered a similar one in the sources, is that it includes the wolf motif within it. The metamorphosis, which exists not only in Turkish literature, but also in many narration genres in the world literature as well, confronted us in this story in the form of an *angel who has entered into the coat of a wolf*. First of all, in the introduction of the article, information was given with main lines about the Prophet Moses' parables, also included in the Holy Koran, the New Testament and the Torah and then, a short summary of the story was made. Subsequently, it was mentioned that the wolf in Turkish culture appeared in the forefront with the aspects of *being derived*, *guide*, *friend*, *great*, *protector* and *healer* and the place in our culture was dwelled upon. The mentioned story is so absorbing in terms of the the motifs such as metamorphosis, keeping one's word, getting pregnant with prayer, agreement with God and it is interesting in terms of archaic Turkish traditions, too. In the conclusion, which is thought to have been written during the Ottoman period according to the language attributes, the motifs of this story have been mentioned briefly. Finally, the complete text of the story was given with the purpose of providing a contribution to the history of religions and the Turcology studies.

Key Words

Prophet Moses, parable, story, wolf, motif.

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, ykarasoy@gazi.edu.tr.

** Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör., Ankara/Türkiye, a.ecetombul@gazi.edu.tr.

Peygamber kıssaları, İslamiyet'in kabulünden sonra Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olarak manzum ve mensur metinlerde karşımıza çıkar. İslami kaynaklar *kıssa* kelimesinin her ne kadar *hikâye* ile karşılanamayacağını belirtse de Türk edebiyatında bu iki kelime hemen hemen aynı anlamda kullanılmıştır (Ölker 2013:9). Hem Kur'an'da yer alan kıssalar hem de kimi hikmetli anlatmalar, menkıbeler ve türlü hikâyeler *kıssa* terimiyle ifade edilerek sözlü gelenekte ve yazılı metinlerde yerini almıştır. Özellikle Rabguzî'nin 'Kıssatü'l-Enbiya' ve Ahmet Cevdet Paşa'nın 'Kıssat-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ' isimli eserleri, edebiyatımızdaki peygamber kıssalarının en önemli örneklerinden kabul edilir. Bu çalışmada Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde TÖRÖK, Qu. 24 numarasıyla kayıtlı 82 varaktan oluşan yazmanın 1b-75a varakları arasında *Sirâcü'l-Kulûb*, 78a-82b varakları arasında ise iki farklı halk hikâyesi bulunmaktadır. Bu çalışmada yazmanın 77a-b varağında rastladığımız, Hz. Musa'nın zamanında geçtiği belirtilen ve kurt motifinin yer aldığı bir hikâye üzerinde durulacaktır.

Kur'an'daki kıssalarda en çok adı geçen peygamber Hz. Musa'dır ve anlatılanlar büyük oranda Tevrat'la paralellik arz etmektedir (Harman 2006: 210-211). Asanın yılan/ejderhaya dönüşmesi, İsrailoğullarının Hz. Musa Tûr dağında iken buzağıya tapması gibi hadiselerde de pek çok kıssada olduğu gibi çeşitli hayvan adları geçmektedir¹. Kaynaklarda daha önce rastlamadığımız ve aşağıda tam metnini verdiğimiz hikâyede ise koyun,

koç ve öküzle ilgili hadiselerle var olsa da ana motif kurttur.

Hikâye, çocuğu olmayan bir adamın Hz. Musa'dan yardım dilemesi ve Allah'a verdiği söz karşılığında bir kız evlat sahibi olması ile başlamaktadır. Bu hikâyenin girişinde yer alan çocuksuzluk motifine halk hikâyelerinde, menkıbelerde ve destanlarda sıkça rastlanır. Çocuk sahibi olabilmek için Tanrı ile anlaşma hadisesi ise Hz. İbrahim ile ilgili olarak Kur'an'da ve bazı farklılıklarla Tevrat ve İncil'de yer almaktadır². Hikâyedeki anlaşma, adamın kızını almaya gelen kişiye ne zaman ve nasıl olursa olsun vermesi üzerinedir.

Kız üç-dört yaşlarına geldiğinde bir gece kapı çalar, kapıdaki bir kurttur ve adama Allah'a verdiği sözü hatırlatarak kızını almaya geldiğini söyler. Adam karısını da ikna ederek kızını kurda verir. Sabah olunca kızını görmek isteyen adam kurdun yiyeceği ettir diye düşünüp bir koyun keser ve yola koyulur. Yolda giderken duyduğu sesler üzerine torbayı açan adam etlerin birbirini yediğini görür; bir süre sonra etler bitmiş, kemikler birbirini yemeye başlamıştır, en sonunda bir kemik kalır. Adam yoluna devam eder. Çayırın içinde yatan zayıf bir öküzle karşılaşır. Öküz etrafındaki çayırları yememekte, yalnızca başka çayırdan bir ot getirildiğinde yemektedir. Yoluna devam eden adam bir süre sonra buğdayı savurup tekrar samana karıştıran birine rastlar. Neden böyle yaptığını sorar ancak kendi işine bakması cevabını alır, yola devam eder. Daha sonra başını taşa vurup geri çekilen ve tekrar vuran bir koça rastlar. Onu da orada bırakarak dağa, kurdun yanına

ulaşır. Kurt, adama yolda gelirken nelerle karşılaştığını sorar, dinledikten sonra bir bir izah eder, Allah tarafından gönderilmiş bir melek olduğunu söyleyerek adamın kızını tekrar eve götürmesine izin verir.

Olayların görünenden farklı anlamlarının olması kıssa, menkıbe, hikâye gibi türlerde yaygındır. Hikâyenin sonunda olaylar şöyle yorumlanmıştır: Etlerin birbirini yemesi, fakirlerin mallarına göz dikenlerin sonucunda birbirlerini yiyecek kadar kötü duruma düşeceklerini gösterir. Kendi çayırındaki otu yemeyen öküz, kendi mallarına dokunmayı başkasının malını yiyenleri işaret etmektedir. Buğdayı savurup tekrar samana karıştıran adam, namaz kılıp oruç tutan ve pek çok hayır işleyen kişilerin gıybetle sevapları mahvetmesini ifade eder. Başını taştan taşa vuran koç ise dul kadınların mallarına göz dikenlerin sonuçta o mallardan fayda göremeyip dövünmelerini anlatmaktadır.

Dona girme bir diğer ifadesiyle şekil değiştirme motifi yalnızca Türk edebiyatında değil dünya edebiyatında da pek çok anlatma türünde karşımıza çıkar. Özellikle güvercin, turna, şahin gibi kuşlar ve geyik donuna girme edebiyatımızda en çok karşılaşılan şekil değiştirme motiflerindedir (Ocak 1992:84, Güzel 1999:105). İncelediğimiz hikâyede ise *kurt donuna girme* söz konusudur.

Gerek Orta Asya'da gerekse diğer coğrafyalarda pek çok kültürde kurtla ilgili anlatmaların varlığı bilinmektedir. Türk kültüründe ise yazının kullanılmadığı dönemlerden beri kurda bir kutsiyet atfedilmesi söz konusudur. Çeşitli arkeolojik buluntularda,

efsanelerde, hikâyelerde, yazılı ve sözlü anlatmalarda önemli bir yeri olan kurtla ilgili bugüne kadar pek çok araştırma yapılmıştır³. Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için bunların tamamına değinilmeyecektir.

Türk destan ve efsanelerinde kurdun özellikle *türenilen*, *kılavuz*, *dost*, *ulu*, *koruyucu* ve *ondurucu* yönleri öne çıkmaktadır (Durmuş 2011). Hikâyede *Allah tarafından bir melek* olarak gönderilen kurt, ilahi bir varlık kabul edilen *ulu*; Dede Korkut kitabında ifade edildiği şekliyle de *yüzü mübarek* olan kurttur (Ergin 2008:101). İslamiyet'in kabulünden önceki anlatmalarda Tanrı'nın *kurt donuna girmesinin* pek çok örneği vardır. Ancak sonraki metinlerde meleklerin hayvan suretinde görünmesi yaygın değildir. Yine de örnek olması açısından Kirdecî Ali'nin Mikail'in güvercin, Cebraîl'in ise doğan suretinde görüldüğünü anlattığı *Dasitân-ı Hamâme* mesnevisinden bahsedilebilir (Çelebioğlu 1999: 77).

Sonuç olarak, bugüne ulaşan birçok yazma ve basma nüshası bulunan dolayısıyla yazıldıkları dönem ve lehçeler bakımından da farklılık arz eden *Sirâcü'l-Kulûb*'un (Karasoy 2013:17) Budapeşte nüshasının sonunda yer alan bu hikâyenin dil özelliklerinden hareketle Osmanlı döneminde yazıldığını söylemek mümkündür. Yazmanın son sayfasındaki (82b/8) "Merhûm Ebûsu'ûd Efendi Hazretlerinden menkuldür." kaydı, eserin XV. yüzyıldan önce istinsah edilmemiş olduğunu göstermektedir. S. Thompson'ın indeksinde belirtilen *T526. dua ile hamile kalma, M.201.0.1 kutsal bir kişi vastasıyla Tanrı ile anlaşma, M202.0.1 her şeye rağmen sözünü yerine getirme*,

H11.1 baştan geçeni hikâye etme⁴ gibi motiflerin yanında bizim daha önce karşılaşmadığımız kurt donuna girmiş melek motifiyle ilgimizi çeken hikâyeyi alan araştırmacılarının dikkatine sunuyoruz:

77a¹ Hikâyet: *Hazret-i Mûsâ zamânında bir kimsenün oğlu kızı olamazdı.² Hazret-i Mûsâ'ya gelüp yalvardı. Yâ Resûlu'llâh bize du'â eyle.³ Allâhu Ta'âlâ bize bir evlâd vârsün, dedi. Hazret-i Mûsâ bu kişiye du'â⁴ eyledi. Allâhu Ta'âlâ Hazretleri buyurdu ki: Yâ Mûsâ aña bir evlâd vâreyim dişice⁵ dedi. Ammâ şol şartıla vâreyim ki her ne asıl kimse gelürise ne vakitde⁶ olurisa aña ol evlâdı vârmek şartıyıla dedi. Hazret-i Mûsâ⁷ gelüp ol kişiye öyle haber vârdi. Ol kişi öyle olsun dedi.⁸ Sonra Hak Ta'âlâ Hazretleri ol kızı aña vârdi. Üç dört yaşına varıcak⁹ bir gece ol kişinün kapusu çalındı, kapuya vardı. Baksa bir kurt¹⁰ Allâh emriyle bu kurt buña söyledi. Aç kapuyı gireyim dedi. Niçün¹¹ geldün dedi. Hiç ahdinşi bilür misin dedi. Ne asıl ahd dedi.¹² İşde Allâhu Ta'âlâ'dan evlâd istedüğün zamânda dedi. Anı¹³ bilürem dedi. İmdi dedi, ben işde kızı almaga geldim dedi.¹⁴ Vêr, gideyim, dedi. Al, imdi dedi. Avratı dedi ki adam ne işlersin, hiç adam evlâdını¹⁵ bir kurda vârer mi, dedi. Bak-a avrat, bunda çekmek vardır, ko alsun, dedi. 77b¹ Avrat da girü çekindi. Hemân kurt agzın açdı. Kızı aldı. Gideriken ol kişi dedi ki² Yâ kurt Allâh severisen bu kızı ne vilâyete götürürsün dedi. İşde filân yerde filân³ dagda filân taşın altında götürürem. Eger murâdın var ise anda gelüp bulasın, mekânım⁴ andadır, dedi. Andan kızı aldı gitdi. Sabâh oldu. Kızın babası ol daga git-*

mek murâd eyledi⁵ Ben buña ne pişkeş götürsem dâyer bir dururiken kurduñ yiyeceği etdür dâyer bir koyunu bogazladı.⁶ Bir dagarcuk içine koyup sırtına alup yola revâne oldu. Yolda gideriken dagarcuğun⁷ içinde bir şey kütürdemeğe başladı. Bu nedür dâyer sırtından indirdi⁸ Baksa etler bir birin yemeğe başlamış. Birez gitdi, gene bakdı. Etler kalmış, kemükler bir birin yemeğe⁹ başlamış. Büyük kemükler küçük kemükleri yemeğe başlamış. Küçük kemükler kalmayup büyük kemükler¹⁰ bir birin yemeğe başlar. Âhir iki büyük kemük kalur. Anlar da dögüşe dögüşe birisi birin¹¹ yêr. Yalnız bir kemük kalur. Ol kişi bunu görür de sen de bunda durma dêr de silkidi vârer.¹² Gene yola revâne olur. Birer birer zamân dahı gider. Bir çayıra varur. Çayırın içinde bir öküz¹³ yatur. Şöyle zabûn ki ölmek ister. Ol çayırda ot çok velâkin yemez. Ammâ gayrı¹⁴ çayırda otluk getürseler andan yêr. Anı dahı bıraktı ve gene yola revâne oldu. Bir¹⁵ hurmâna vardı. Gördü bir kimse bugday savurur bugday savurur da gene saman içine¹⁶ karışdurur. Vardı bu adama dedi niçün savurursun gene samana katarsın dedi.¹⁷ Var sen işin gör benim işim böyledir dedi. Anı dahı bıraktı. Gene yola revâne oldu.¹⁸ Gördi bir koç başın taşa vurur. Gene gèri gider bir dahı urur. Urı vâricek başın silkinür anı¹⁹ bıraktı. Gene yola revâne oldu. Olup âhir ol daga varur. Ol kurdu bulur. Kurt buña sorar.²⁰ Kişi yolda ne gördün dêr. Ol kişi dêr ki senün içün bir koyun bogazladım. Yolda gelüriken bir birin yeye yeye ahir bir kemük²¹ kaldı. Anı yolda bıraktım ve çayıra geldim. Bir çayırda bir öküz buldum. Ol çayırın otluğun yemez velâkin gay-

rı çayırda otluk²² gelse anda yér. Dahı beri gelirim bir kimse buldum. Bugday savurur da gene samana katar. Dahı beri gelirim bir koç buldum. Başın taşa çalar. İşde²³ bunları görmüşüm. Artuk bir nesne görmemişim dedi. Kişi dedi. Şöyle ki âhir zamânda bir kavim gelse gerekdür ki ol 77b (iç kenar) bir birin yedügi gibi anlar da fukâranuñ mâlların alalar fukârada mâl kalmayup anlar da biri birin yemege başlayalar. Bir birin kırmaga başlayalar 77b (dış kenar) dedi ve ol ki çayırda gördüğüñ öküz gibi anlar da kendi mâlların yemeyüp elüñ mâlların yeyeler ve ol ki gördüğüñ bugday savurup gene katardı anlar dahı namâz kılalalar 77a (dış kenar) ¹ namâz kılalalar ve oruç tutalar ve dürlü dürlü hayrâtlar ideler. Velâkin gıybet yeyüp dürlü dürlü fesâdlar eyleyüp sevâbın mahv ideler. Ol bugday samana karışdur-² dugı (ki) gibi dedi ve ol ki gördüñ koç başın taşa vurur dër anlar dahı dul avratların mâllarına bakup mülklerine bakup alalar da sonra avratın mâlı aña ³ fâidesi olmamağlı. Ol başın taşa vurur koç gibi anlar da başına urulmuş gibi dögineler dedi imdi kişi kızın başa ten idi işde kızın 77a (üst kenar) veledin al gene eviñe götür ben Allâh tarafından bir melegim dedi. Ol kişi kızın yine eviñe götürdi.

NOTLAR

- 1 Ayrıntılı bilgi için bkz: Harman 2006, Ahmet Cevdet Paşa 1966, Köksal 2011.
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz: Köksal 2011: 186-193.
- 3 Ayrıntılı bilgi için bkz: Ögel 2010, Durmuş 2011, Aslan 2010, Oğuz 2009.
- 4 Stith Thompson'ın *Motif-index of folk-literature : A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Medieval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends* adlı eserine aşağıdaki adresten erişilmiştir: <http://>

www.ruthenia.ru/folklore/thompson/ (e.t. 18.09.2016 10:37).

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa. *Kıtas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ. 1. Cilt.* İstanbul: Bedir Kitabevi, 1966.
- Aslan, Namık. "Kurt Motifinin Türk Menş Efsanelerindeki Anlamı Üzerine". *Millî Folklor 87* (Güz 2010): 51-56.
- Çelebioğlu, Âmil. *Türk Edebiyatında Mesnevi.* İstanbul: Kitabevi, 1999.
- Durmuş, İlhami. "Destan, Efsane ve Rivayetlere Göre Türk Kültür Çevresinde Kurt". *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı.* Ankara: 2011, s. 65-76.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı 1.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- Güzel, Abdurrahman. *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* C.31. s. 207-213. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- <http://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/> (et: 18.09.2016 10:37).
- Karasoym, Yakup. *Sirâcü'l-Kulüb -Gönüllerin Işığ-ı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Köksal, M. Asım. *Peygamberler Tarihi.* Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Ocak, A. Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Oğuz, M. Öcal. "Kul Himmet ve Sözlü Gelenek Tanıklığında Kozmogonik Mitin Eskatolojik Serüveni". *Millî Folklor 84* (Kış 2009): 51-56.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi.* Ankara: TTK Yay., 2010.
- Ölker, Gökhan. *Kıssa-i Musa 'Aleyhi's-Selam.* Konya: Palet Yayınları, 2013.
- Sirâcü'l-Kulüb. *Budapeşte: Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi, TÖRÖK, Qu. 24.*